

VÀI NÉT VỀ DÒNG HỌ NGUYỄN TIẾN Ở NINH HIỆP, GIA LÂM, HÀ NỘI

NGUYỄN ĐỨC CHIÊN*
LÊ QUÝ DƯƠNG**
TẠ THỊ HÀ LY***

Tóm tắt: Bài viết giới thiệu quá trình hình thành và phát triển của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, Gia Lâm, Hà Nội, từ nguồn gốc di cư đến việc định cư, vai trò của họ tộc trong đời sống kinh tế, văn hóa và xã hội địa phương, đến đóng góp của dòng họ trong việc chuyển đổi kinh tế của Ninh Hiệp từ nông nghiệp sang thương nghiệp. Bài viết cũng trình bày truyền thống hiếu học, giữ gìn giá trị văn hóa thông qua các nghi lễ, quy ước, hoạt động cộng đồng, hoạt động khuyến học, mô hình kinh tế thân tộc dựa trên tinh thần đoàn kết, tương trợ và hướng nghiệp cho thế hệ trẻ. Qua đó khẳng định vai trò bền vững của họ tộc như một thiết chế xã hội đặc trưng trong quá trình phát triển của Ninh Hiệp hiện nay.

Từ khoá: Ninh Hiệp, Văn hoá dòng họ, Kinh tế thân tộc, Giá trị truyền thống

Abstract: This article outlines the formation and development of the Nguyễn Tiến lineage in Ninh Hiệp, Gia Lâm, Hanoi-from its migratory origins and settlement to its role in the local economic, cultural, and social sphere, as well as its contributions to Ninh Hiệp's economic transformation. The study highlights the sustainability of the lineage as a distinctive social institution embedded in the contemporary development of Ninh Hiệp.

Keyword: Ninh Hiep, lineage culture, kinship economy, traditional values

Ngày nhận bài: 5/5/2025; Ngày duyệt đăng: 10/10/2025

1. Mở đầu

Ninh Hiệp, Gia Lâm, Hà Nội (nay thuộc xã Phù Đồng, Thành phố Hà Nội) từ lâu đã được biết đến là một trong những trung tâm thương mại lớn của khu vực đồng bằng Bắc Bộ, nổi bật với nghề buôn bán vải vóc có lịch sử hàng trăm năm. Không chỉ là một làng nghề truyền thống, Ninh Hiệp còn là một điển hình về sự chuyển đổi linh hoạt giữa nền kinh tế nông nghiệp sang thương nghiệp. Bên cạnh những yếu tố kinh tế, sự phát triển của Ninh Hiệp còn gắn liền với các thiết chế dòng họ - một yếu tố quan trọng trong cơ cấu xã hội truyền thống Việt Nam. Theo Esther Horat (1), tại Ninh Hiệp, họ tộc không chỉ duy trì sự gắn kết giữa các thế hệ mà còn đóng vai trò trọng yếu trong tổ chức sản xuất, thương nghiệp và đời sống văn hóa cộng đồng. Quá trình

đổi mới và phi nông nghiệp hóa đã thúc đẩy sự phát triển của mô hình kinh tế hộ gia đình, vốn dựa trên các quan hệ huyết thống và liên kết họ hàng. Sự bùng nổ thương mại đã củng cố mô hình *family business* (kinh tế hộ gia đình), trong đó nhiều thành viên thuộc cùng dòng họ cùng tham gia buôn bán, chia sẻ vốn, mặt bằng và kinh nghiệm. Thị trường hóa không làm suy yếu mà trái lại, củng cố mạng lưới họ hàng như một nền tảng tổ chức kinh tế - xã hội của làng. Trong bối cảnh hiện đại hóa, dòng họ trở thành cầu nối giữa truyền thống và kinh tế thị trường, vừa duy trì các giá trị cộng đồng, vừa thích ứng linh hoạt để thúc đẩy phát triển kinh tế - văn hóa, góp phần giữ ổn định xã hội ở Ninh Hiệp. Theo Nguyễn Giáo (2), các dòng họ tại địa phương không chỉ tham gia vào việc quản

* PGS.TS. Viện Xã hội học và Tâm lý học, Viện Hàn lâm KHXH Việt Nam

** NCS. Viện Nghiên cứu truyền thống và phát triển

*** Trường Cao đẳng Sư phạm Trung ương

lý và tổ chức các hoạt động cộng đồng mà còn đóng vai trò quan trọng trong việc bảo tồn văn hóa làng nghề, hỗ trợ giáo dục và phát triển thương mại.

Dòng họ Nguyễn Tiến là một trong những dòng họ có lịch sử lâu đời tại Ninh Hiệp. Trong suốt chiều dài lịch sử, dòng họ Nguyễn Tiến đã có những đóng góp quan trọng trong các lĩnh vực giáo dục, thương mại và chính trị của địa phương. Bài viết trình bày một vài nét về dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp trên 2 phương diện: Lịch sử phát triển của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, Gia Lâm, Hà Nội; Hoạt động và đóng góp của dòng họ Nguyễn Tiến cho sự phát triển của địa phương.

2. Vài nét về lịch sử dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp

Theo gia phả, tổ tiên của dòng họ Nguyễn Tiến có nguồn gốc từ thôn Phan, xã Thông Lăng, huyện Hưng Nguyên, phủ Anh Sơn - xã Hưng Tân, huyện Hưng Nguyên, tỉnh Nghệ An (nay thuộc xã Hưng Nguyên Nam, tỉnh Nghệ An). Gia phả được cụ Nguyễn Tự Trì (1796-1850), biên soạn lần đầu vào năm Canh Dần 1830 (triều vua Minh Mệnh), sau đó tiếp tục được các thành viên trong dòng họ bổ sung và sao chép lại vào năm Bính Dần 1866 (triều vua Tự Đức). Dòng họ Nguyễn Tiến thực chất là một nhánh của dòng họ Nguyễn Trọng - một dòng họ lớn tại Hưng Nguyên, Nghệ An. Trong quá trình phát triển và di cư, các nhánh của dòng họ Nguyễn Trọng đã tới lập nghiệp ở nhiều địa phương khác nhau. Mỗi chi đều có người đứng đầu và biên chép hệ thống gia phả riêng biệt, được lưu giữ cẩn thận. Tên gọi Nguyễn Tiến xuất hiện khi một nhánh của dòng họ di cư ra Bắc và định cư tại Ninh Hiệp, nhằm phân biệt với các chi khác của dòng họ Nguyễn Trọng ở quê gốc. Hiện tại, ngoài chi họ Nguyễn Tiến tại Ninh Hiệp, dòng họ còn có các chi khác bao gồm: chi họ Nguyễn Trọng tại xã Hưng

Tân, Hưng Nguyên (nay thuộc xã Hưng Nguyên Nam, tỉnh Nghệ An), chi họ Nguyễn Trọng tại xóm Yên Lý, xã Diễn Yên, huyện Diễn Châu (nay thuộc xã Hùng Châu, tỉnh Nghệ An), chi họ Nguyễn Trọng tại làng Thượng, xã Đô Thành, huyện Yên Thành (nay thuộc xã Hùng Châu, tỉnh Nghệ An), và chi họ Nguyễn Hoàng tại Thành phố Vinh - đều thuộc tỉnh Nghệ An.

Dấu mốc quan trọng trong quá trình phát triển của dòng họ là vào khoảng trước năm 1680, khi cụ Tiên tổ Thiện Dụ công di cư đến xã Đại Hộ (3), huyện Yên Thành và lập làng Kim Chi, sau này đổi tên thành Quỳnh Chi. Việc di cư tiếp tục diễn ra khi cụ Thủy tổ - hậu duệ của Thiện Dụ công rời quê tổ, chuyển đến sinh sống tại thôn Ngọc Sơn, xã Đại Hộ, hình thành một trong những chi họ quan trọng của dòng tộc. Trong quá trình phát triển và di cư, vào đầu thế kỷ XIX, một nhánh của dòng họ Nguyễn Trọng đã chuyển ra sinh sống tại xã Ninh Hiệp (huyện Gia Lâm, Hà Nội), từ đó hình thành nên chi họ Nguyễn Tiến. Đây là bước phát triển quan trọng, đánh dấu sự mở rộng không gian cư trú từ vùng đất Nghệ An ra vùng đồng bằng Bắc Bộ. Người có công đặt nền móng cho chi họ Nguyễn Tiến tại Ninh Hiệp là cụ Nguyễn Tự Trì, hậu duệ đời thứ bảy của cụ Tiên tổ Thiện Dụ công. Cụ sinh năm 1796, vào thời Cảnh Thịnh thứ 4, dưới triều Tây Sơn.

Theo gia phả dòng họ ghi chép lại, cụ Tự Trì là người văn chương học thức nổi tiếng trong vùng. Trải qua các kỳ khảo duyệt ở địa phương đều đứng thứ nhất. Đương thời tên tuổi của cụ trong vùng sánh danh cùng với Phan Thám hoa (4) ở Văn Tự và Hồ Tiến sỹ (5) ở Quỳnh Đôi. Cụ Tự Trì kết duyên với cụ bà Nguyễn Thị Nguyên, người làng Phù Ninh, phủ Từ Sơn (xã Ninh Hiệp, huyện Gia Lâm, Hà Nội). Chính cuộc hôn nhân này đã đặt nền tảng cho sự định cư lâu dài và phát triển của chi họ Nguyễn Tiến tại vùng đất Ninh Hiệp. Năm 1841, dưới triều vua Thiệu

Tri, cụ trúng tuyển kỳ thi Đình và được bổ nhiệm về tỉnh Hưng Yên, chờ phân công nhậm chức. Một năm sau, cụ được cử làm quyền Tri huyện huyện Tiên Lữ, đến năm 1843 chính thức được phong làm Tri phủ. Năm 1849, cụ được thăng chức Tri phủ huyện Tống Sơn (nay thuộc tỉnh Thanh Hóa). Tuy nhiên, sang năm sau (1850), trên đường đi công vụ từ phủ về tỉnh, cụ qua đời tại huyện Văn Lãng. Di hài cụ được đưa về an táng tại quê gốc xã Đại Hộ (Nghệ An). Ghi nhận công lao phục vụ triều đình, cụ được nhà vua truy tặng danh hiệu Phụng Thành Đại Phu, Hiệp Chính Thư Thiếu Doãn.

Dòng họ Nguyễn Tiến có truyền thống hiếu học, trọng tri thức, được hun đúc qua nhiều thế hệ. Ngay từ thời quân chủ, dòng họ đã đặt nền móng cho tinh thần học tập với quan niệm rằng: "Học giỏi thì ra làm quan, đó là bản tâm của bậc quân tử" (trích nguyên văn trong gia phả của dòng họ), coi con đường khoa bảng là hướng đi chính đáng để đóng góp cho xã hội. Theo gia phả dòng họ, cụ Cao tổ Nguyễn Chân Nho (6) là người đầu tiên có công khuyến khích con cháu học hành bài bản. Cụ không chỉ chú trọng giáo dục gia đình mà còn tạo ra một môi trường khuyến học trong dòng họ. Nhờ đó, nhiều thế hệ sau này đều theo đuổi con đường học vấn, đạt thành tựu lớn trong văn chương và khoa bảng. Điều này thể hiện rõ qua việc dòng họ luôn giữ gìn gia phả với tinh thần: "Nhà có gia phả cũng như nước có quốc sử", không chỉ để ghi chép lịch sử dòng tộc mà còn để khuyến khích con cháu noi gương tổ tiên, hun đúc tinh thần hiếu học và lòng hiếu kính. Trong dòng họ Nguyễn Tiến, nhiều người đã thi đỗ và đảm nhận các chức vụ quan trọng như: Cụ Nguyễn Trực (7), là Hương cống triều Lê, từng thăng chức Tự thừa, một chức vụ quan trọng trong bộ máy nhà nước phong kiến thời bấy giờ. Cụ Nguyễn Trọng Liên (1736-1786), mặc dù nhiều lần thi không đỗ nhưng vẫn kiên trì theo đuổi Nho học trước

khi chuyển sang nghề nông, minh chứng cho tinh thần ham học hỏi của dòng họ. Cụ Nguyễn Tự Trì là một trong những bậc tiền nhân kiệt xuất của dòng họ Nguyễn Tiến. Xuất thân khoa bảng, cụ nổi tiếng là người học rộng, chính trực và tận tụy với dân. Bên cạnh sự nghiệp quan trường, cụ đặc biệt quan tâm đến việc gìn giữ truyền thống họ tộc, trực tiếp sưu tầm, biên soạn và hệ thống hóa gia phả, giúp bảo tồn lịch sử các thế hệ trước và củng cố nền tảng tinh thần của dòng họ. Sự hiện diện của nhiều người đỗ đạt trong gia phả chứng tỏ dòng họ Nguyễn Tiến đã có nền tảng giáo dục vững chắc qua nhiều thế hệ, từ thời hậu Lê, triều Nguyễn cho đến thời kỳ hiện đại.

Không chỉ coi trọng khoa bảng, dòng họ Nguyễn Tiến còn có mối liên kết chặt chẽ với các dòng họ khác thông qua hôn nhân và giáo dục. Các mối quan hệ thông gia với những gia đình có truyền thống học vấn cao đã giúp duy trì tinh thần hiếu học trong dòng tộc. Cụ ông Nguyễn Trọng Liên lấy cụ bà tên húy là Thọ, con gái lớn của quan Huyện thừa họ Nguyễn ở thôn Kim Chi, hay cụ Nguyễn Chí Quý lấy cụ bà tên húy là Nhậm họ Thái là con gái lớn quan vũ úy Thái Trung, đều là những ví dụ cho thấy sự liên kết giữa các dòng họ trong việc duy trì và phát triển truyền thống học tập để làm quan. Bên cạnh đó, dòng họ Nguyễn Tiến cũng có những lời răn dạy để nhắc nhở con cháu, được ghi chép lại trong gia phả như sau:

"Học giỏi thì ra làm quan, đó là bản tâm của bậc quân tử".

"Làm quan là phải chọn người, đó là phép thường cả nhà nước".

Những lời răn này không chỉ thể hiện tầm nhìn của các bậc tiền nhân về việc học hành mà còn đề cao đạo đức, phẩm chất của người có học, nhấn mạnh sự gắn kết giữa tri thức và đạo đức trong việc làm quan, quản lý đất nước.

Như vậy, truyền thống khoa bảng của dòng họ Nguyễn Tiến không chỉ giúp nhiều

thế hệ con cháu đạt được học vị cao, mà còn góp phần nâng cao vị thế của dòng họ trong xã hội. Với quan niệm rằng tri thức là con đường chính đáng để giúp ích cho cộng đồng và quốc gia, dòng họ Nguyễn Tiến đã tạo ra một truyền thống giáo dục gia đình vững chắc, truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác. Ngày nay, truyền thống hiếu học ấy vẫn tiếp tục được duy trì, thể hiện qua sự phát triển của quỹ khuyến học dòng họ, những hoạt động hỗ trợ giáo dục và việc gìn giữ gia phả để truyền tải tinh thần học tập đến các thế hệ con cháu. Điều này không chỉ là niềm tự hào của dòng họ mà còn là đóng góp đáng kể vào sự phát triển văn hóa - giáo dục của địa phương Ninh Hiệp.

3. Dòng họ Nguyễn Tiến trong sự phát triển của Ninh Hiệp

Không chỉ có truyền thống khoa bảng và hiếu học, dòng họ Nguyễn Tiến còn khẳng định ảnh hưởng của mình trong lĩnh vực kinh tế, văn hóa và chính trị trong quá trình phát triển của Ninh Hiệp. Qua nhiều thế hệ, dòng họ đã trở thành một phần không thể thiếu trong sự phát triển kinh tế - xã hội và bảo tồn văn hóa truyền thống của vùng quê này.

3.1. Sự gắn kết và tương trợ trong làm ăn

Hoạt động kinh tế của dòng họ Nguyễn Tiến tại Ninh Hiệp không chỉ đóng vai trò quan trọng trong phát triển thương mại địa phương, mà còn là minh chứng sinh động cho một mô hình “kinh tế thân tộc”, dựa trên nền tảng đoàn kết và tương trợ bền chặt. Trong dòng họ, việc làm ăn không phải là hành động riêng lẻ của từng cá nhân, mà luôn gắn với tinh thần “làm cùng nhau” - từ chia sẻ kiến thức, kinh nghiệm nghề nghiệp cho tới huy động vốn và hỗ trợ mối quan hệ. “Dòng họ chúng tôi vẫn duy trì các cuộc họp mặt thường xuyên để chia sẻ kinh nghiệm, cùng nhau học hỏi và hỗ trợ lẫn nhau trong sản xuất, kinh doanh. Ai có kinh nghiệm gì cũng sẵn sàng chia sẻ với người khác” (8). Tinh thần hỗ trợ thể hiện ngay từ những việc nhỏ:

ai có kinh nghiệm buôn bán, tìm được mối hàng tốt hay có kỹ năng cắt may đều sẵn sàng hướng dẫn, truyền dạy cho lớp trẻ. Các cháu mới trưởng thành được đưa vào làm tại các cơ sở kinh doanh của họ hàng để vừa học nghề vừa rèn luyện kỹ năng. Đây là một cơ chế “đào tạo nghề” rất hiệu quả, giúp duy trì và lan tỏa kinh nghiệm trong phạm vi họ tộc.

Không chỉ dừng lại ở trao đổi kiến thức, dòng họ còn có cơ chế hỗ trợ vốn linh hoạt, mang đậm tính nhân văn. Khi một thành viên cần vốn để khởi nghiệp hoặc giải quyết khó khăn tài chính, những người trong họ sẵn sàng giúp đỡ mà không tính lãi: “Trong dòng họ, hoạt động hỗ trợ vốn không mang tính thương mại... thì bà con trong họ sẵn sàng giúp đỡ không tính lãi. Điều này thể hiện tinh thần tương thân tương ái...” (9).

Theo số liệu thu thập được từ các cuộc điều tra, phỏng vấn tại địa phương, trung bình mỗi năm dòng họ Nguyễn Tiến thực hiện khoảng 10-15 khoản hỗ trợ vốn cho các thành viên, với số tiền dao động từ 20 đến 200 triệu đồng/trường hợp. Các khoản hỗ trợ nhỏ (dưới 50 triệu đồng) thường là giúp đỡ khởi nghiệp nhỏ hoặc giải quyết khó khăn ngắn hạn; các khoản lớn hơn phục vụ việc mở rộng kinh doanh. Hiện tại, mặc dù dòng họ không lập quỹ chung chính thức, nhưng có một nhóm khoảng 12-15 hộ khá giả sẵn sàng đứng ra hỗ trợ vốn khi cần thiết. Mỗi lần giúp vốn được thỏa thuận miệng hoặc ghi giấy biên nhận đơn giản. Trong những trường hợp đặc biệt, như hỗ trợ đầu tư mở rộng xưởng sản xuất, các hộ này có thể cùng góp vốn (chia đều hoặc theo khả năng), sau đó nhận lại vốn khi kinh doanh sinh lợi.

Mạng lưới kinh tế thân tộc ấy còn được củng cố bằng việc liên kết thành lập các cơ sở kinh doanh chung. Một ví dụ tiêu biểu là việc thành lập hãng taxi Ninh Hiệp với 8 xe ban đầu, tổng vốn đầu tư hơn 1 tỷ đồng, với sự tham gia của cả những người ngoài dòng họ và các con em trong họ. Điều này cho

thấy tinh thần hợp tác không chỉ dừng ở lời nói, mà đã trở thành hành động tập thể gắn bó: “Ngoài việc kinh doanh vải, chúng tôi có liên kết với một số anh em ngoài dòng họ thành lập hãng taxi Ninh Hiệp... với tinh thần hướng về cộng đồng, các con em trong họ vẫn tích cực tham gia và đóng góp vào các hoạt động đó” (10).

Đặc biệt, trong quá trình làm ăn, dù đôi khi có những va chạm nhỏ nhưng tinh thần giữ hòa khí luôn được đề cao. Dòng họ có một tổ hòa giải được thành lập với chức năng nắm bắt và xử lý va chạm ngay từ khi mới manh nha, không để các mâu thuẫn phát triển. Đây là nét độc đáo thể hiện chiều sâu của văn hóa ứng xử trong nội bộ họ tộc: “Làm ăn thì đôi lúc không tránh được va chạm, nhưng dòng họ luôn có tổ hòa giải để theo dõi, kịp thời nắm bắt và dàn xếp ổn thỏa trước khi chuyện nhỏ thành lớn. Nhờ vậy, bao năm nay không có chuyện lớn tiếng giữa anh em trong họ” (11).

Nhờ duy trì mô hình gắn kết này, dòng họ Nguyễn Tiến đã xây dựng được một nền tảng kinh tế ổn định trong lòng cộng đồng Ninh Hiệp - nơi “buôn có bạn, bán có phường” thực sự được vận hành ngay trong chính huyết mạch họ tộc. Sự gắn kết này không chỉ giúp tăng cường sức mạnh kinh tế mà còn tạo dựng một môi trường văn hóa kinh doanh nhân văn, giàu tính cộng đồng, trở thành hình mẫu cho các dòng họ khác trong khu vực.

3.2. Hoạt động khuyến học - khuyến tài

Truyền thống hiếu học của dòng họ Nguyễn Tiến là một trong những đóng góp quan trọng nhất đối với sự phát triển của Ninh Hiệp. Từ năm 2010, dòng họ đã xây dựng và duy trì quy chế khuyến học - khuyến tài cùng với Quỹ khuyến học để hỗ trợ con cháu trong việc học tập và thi cử. Việc làm này thể hiện sự quan tâm sâu sắc và tầm nhìn dài hạn của dòng họ trong công cuộc vun đắp nguồn nhân lực cho tương lai.

Quỹ khuyến học của dòng họ được chính thức thành lập năm 2010, với nguyên tắc

duy trì mức quỹ 50 triệu đồng; khi sử dụng hết sẽ tiếp tục vận động đóng góp bổ sung. Việc đóng góp hoàn toàn tự nguyện, các gia đình trong họ tham gia tùy khả năng, thường từ 500 nghìn đến 1 triệu đồng mỗi đợt. Sau đó, tại hội nghị toàn dòng họ tổ chức ngày mùng 10 tháng Giêng năm Tân Mão (2011), Quy chế khuyến học dòng họ gồm 6 điều đã được thống nhất thông qua, quy định rõ mục tiêu phát huy truyền thống hiếu học, khuyến khích con cháu học tập, tôn vinh và khen thưởng kịp thời những cá nhân có thành tích trong học tập, nghiên cứu và lao động sáng tạo. Theo quy chế này, các gia đình có con đạt thành tích chủ động liên hệ với Trưởng ban khuyến học dòng họ trước ngày 5-8 dương lịch hằng năm để được xét thưởng. Phần thưởng được trao theo từng cấp học, bao gồm tặng phẩm và giấy khen, và lễ trao thưởng truyền thống được tổ chức vào ngày 20 tháng 8 hằng năm. Đến năm 2024, tổng thu đóng góp (tám lòng vàng) của quỹ đạt 16 triệu 890 nghìn đồng, thể hiện tinh thần đoàn kết, tương thân tương ái và ý chí đề cao học vấn của con cháu họ Nguyễn Tiến qua các thế hệ” (12).

Theo quy ước của dòng họ, tổ chức “Ngày khuyến học” vào tuần cuối tháng 8 - ngay trước thềm năm học mới. Buổi lễ được tổ chức tại nhà thờ họ, với sự tham gia của các thế hệ trong họ tộc. Ngoài việc trao phần thưởng cho các cháu đạt thành tích học tập, phần thưởng được phân chia theo cấp học (13), buổi lễ còn là dịp để họ hàng gặp gỡ, giao lưu, tạo sự gắn kết giữa các thế hệ. Ngoài phần thưởng, dòng họ còn trích quỹ để tổ chức liên hoan cho các cháu và gia đình. Sự kiện này không chỉ biểu dương các cháu mà còn tạo không khí vui tươi, khích lệ tinh thần học tập và gắn bó cộng đồng. Từ những năm đầu chỉ có hơn mười cháu được trao thưởng, số lượng đã tăng lên đều đặn, có thời điểm đạt 30-36 cháu/năm. Dù một số năm gần đây có biến động do thay đổi

quy chế thi cử, nhưng tổng thể xu hướng vẫn tăng và ổn định.

Điều đặc biệt là dòng họ không chỉ trao thưởng cho học sinh giỏi mà còn dành một phần quỹ để hỗ trợ các cháu có hoàn cảnh khó khăn, thể hiện tinh thần tương thân tương ái trong nội bộ họ tộc. Các trường hợp khó khăn được xem xét kỹ càng và nhận sự hỗ trợ tài chính tùy theo mức độ. Ngoài khuyến học, dòng họ còn chú trọng công tác hướng nghiệp. Những cháu không theo học đại học nhưng có thiên hướng kỹ thuật, kinh doanh hoặc lao động thủ công - nhất là các ngành nghề truyền thống tại địa phương, đều được các bậc trưởng bối trong họ tư vấn, hỗ trợ vốn hoặc tạo điều kiện việc làm... “Các cháu không chỉ được khuyến khích bằng phần thưởng, mà còn được cổ vũ, vận động tinh thần từ các thành viên lớn trong dòng họ. Chính việc tổ chức thường xuyên giúp các cháu có động lực phấn đấu và gây dựng tư duy hướng nghiệp rõ ràng hơn” (14).

Hoạt động khuyến học - hướng nghiệp đã giúp dòng họ Nguyễn Tiến không chỉ có nhiều cá nhân thành công trong con đường học vấn, mà còn xây dựng được thế hệ thanh niên năng động, sáng tạo và thành đạt trong lĩnh vực kinh doanh. Đây là sự kết hợp linh hoạt giữa truyền thống khoa bảng và tinh thần khuyến học, với cách tiếp cận giáo dục toàn diện và nhân văn. Mô hình khuyến học của dòng họ Nguyễn Tiến là minh chứng rõ nét cho một phương thức giáo dục cộng đồng hiệu quả, phù hợp với thực tiễn. Nó không chỉ thúc đẩy thế hệ trẻ của dòng họ duy trì và phát huy truyền thống hiếu học, mà còn góp phần nâng cao dân trí.

3.3. Gìn giữ truyền thống dòng họ

Bên cạnh những đóng góp về kinh tế và giáo dục, dòng họ Nguyễn Tiến tại Ninh Hiệp còn đặc biệt chú trọng đến việc gìn giữ các giá trị truyền thống của dòng họ thông qua các nghi lễ được duy trì đều đặn qua

nhiều thế hệ. Các nghi lễ như giỗ tổ, tảo mộ, mừng thọ, về quê tế tổ, sao chép gia phả và các quy ước họ tộc..., điều này không chỉ mang ý nghĩa tâm linh, tri ân tổ tiên mà còn là chất keo kết nối các thành viên trong họ tộc, từ đó tạo ra một không gian văn hóa mang đậm tính cộng đồng và bền vững.

Công tác xây dựng, tu sửa mộ mã tổ tiên đã được dòng họ thực hiện qua các năm, do các thành viên trong họ tự nguyện đóng góp. Ví dụ năm 2008, dòng họ xây 2 bệ đá; năm 2010, mở rộng khu mộ; năm 2013, xây bệ đá đại tu bổ, với tổng kinh phí 180 triệu đồng.

Dựa trên bản gia phả chữ Hán, năm 2020, dòng họ Nguyễn Tiến đã nhờ Viện Nghiên cứu Hán Nôm phục chế, phiên dịch và hiệu đính sang chữ Quốc ngữ. Gia phả là tài liệu quan trọng để ghi nhớ lịch sử họ tộc và giáo dục truyền thống cho thế hệ trẻ.

Dòng họ Nguyễn Tiến đã ban hành quy ước họ tộc quy định rõ các hoạt động như sau:

Điều 1 - Chúc thọ: Cụ cao tuổi từ 70 trở lên nhận trưởng chúc thọ và phong bì 500 nghìn đồng;

Điều 2 - Việc hiếu: Người mất từ tuổi 50 trở lên sẽ được tổ chức lễ viếng. Nếu là người bên nội, lễ viếng gồm xôi, gà, rượu, trướng và phong bì; bên ngoại gồm vòng hoa và phong bì 500 nghìn đồng;

Điều 3 - Thăm ốm: Quà thăm gồm đường, sữa, hoa quả và phong bì 500 nghìn đồng;

Điều 4 - Tế tổ tại Nghệ An: Dòng họ tổ chức đoàn đại biểu đại diện tham gia. Toàn bộ chi phí đi lại và lễ vật được hỗ trợ;

Điều 5 - Cưới hỏi: Tặng bình nước siêu tốc;

Điều 6 - Dọn mộ: Ngày 21 tháng 12 Âm lịch hằng năm. Lễ vật có hương, cau, hoa quả;

Điều 7 - Tảo mộ: Ngày mồng 4 tháng Giêng Âm lịch, lễ vật có xôi, gà;

Điều 8 - Túc yết và giỗ tổ: Tổ chức vào mồng 9 và 10 tháng Giêng Âm lịch, lễ vật có xôi, gà. Yêu cầu tất cả con cháu tham dự đầy đủ;

Điều 9 - Quỹ khuyến học: Có sổ khuyến học và quy chế riêng.

Các hoạt động nghi lễ tiêu biểu

Lễ Giỗ Tổ (ngày mùng 10 tháng Giêng Âm lịch) là sự kiện lớn nhất năm, tập hợp các thành viên từ nhiều chi nhánh, bao gồm cả con trai, con gái, dâu, rể, cháu ngoại và cả con nuôi. Trước ngày giỗ một hôm (ngày mùng 9), dòng họ tổ chức lễ túc yết để chuẩn bị cho ngày chính lễ và tạo cơ hội giao lưu giữa các thế hệ: “Lễ giỗ tổ không chỉ là dịp tưởng nhớ, tri ân tiền tổ, mà còn là một cuộc đoàn viên lớn. Các thành viên có cơ hội chia sẻ về cuộc sống, hỗ trợ nhau khi gặp khó khăn, góp phần tăng tính đoàn kết, gắn bó trong họ tộc” (15).

Lễ tảo mộ diễn ra vào mùng 4 Tết hàng năm. Đây là dịp con cháu dọn dẹp phần mộ tổ tiên, thắp hương tưởng niệm, đồng thời gặp gỡ, khởi đầu năm mới với tinh thần sum họp và cầu chúc an lành. Lễ mừng thọ: Tổ chức vào mùng 2 Tết, nhằm tôn vinh các cụ cao tuổi, kết hợp với việc địa phương ghi nhận công lao, thể hiện đạo lý kính lão, trọng thọ. Lễ về tế tổ tại Nghệ An: Bắt đầu duy trì đều đặn từ sau năm 2010, tổ chức vào 22 tháng 7 Âm lịch. Dòng họ cử đoàn đại biểu gồm đủ các thế hệ, trong đó có nhiều bạn trẻ được khuyến khích tham gia: “Lễ về tế tổ mang ý nghĩa sâu sắc về tinh thần, kết nối các thế hệ, gắn lại với cội nguồn. Hoạt động này được xem như một nghi lễ “về nguồn” mang tính biểu tượng, được duy trì qua nhiều năm” (16).

Một điểm nữa trong cách gìn giữ truyền thống của dòng họ Nguyễn Tiến chính là cách giáo dục thế hệ trẻ bằng thực tiễn các công việc cụ thể. Các cháu tham gia trực tiếp vào việc chuẩn bị lễ vật, xếp mâm cỗ, hỗ trợ tổ chức, cùng ông bà cha mẹ đi tảo mộ, về quê tế tổ: “chính sự gương mẫu và nghi lễ đều đặn đã giúp các thành viên trẻ hình

thành nhận thức rõ ràng về vai trò của mình trong họ tộc” (17).

Qua các dịp lễ, các cháu không chỉ học cách kính trên nhường dưới mà còn thể hiện trách nhiệm của mình. Từ người tham gia, các cháu dần trở thành người kế tục, chủ động duy trì.

3.4. Đóng góp cho phát triển cộng đồng

Dòng họ Nguyễn Tiến không chỉ đóng vai trò trong phạm vi gia đình, mà còn tham gia vào nhiều hoạt động cộng đồng, đóng góp tích cực vào sự phát triển của xã Ninh Hiệp. Dòng họ đã thành lập một hệ thống tổ chức chặt chẽ, với Ban chỉ đạo dòng họ, chịu trách nhiệm quản lý các hoạt động của gia tộc, bao gồm các hoạt động văn hóa, giáo dục, kinh tế và từ thiện.

Các hộ gia đình thành viên trong dòng họ đã đóng góp kinh phí để hỗ trợ các hộ khó khăn, người già neo đơn, trẻ em mồ côi và các trường hợp gặp rủi ro trong cuộc sống. Không chỉ vậy, họ còn tích cực ủng hộ xây dựng cơ sở hạ tầng và tham gia các hoạt động thiện nguyện do xã, thôn phát động: “Trong đại dịch Covid-19 năm 2021, mỗi gia đình trong họ đã tự nguyện ủng hộ 100 nghìn đồng cho Quỹ phòng chống dịch của địa phương. Ngoài ra, các dịp quyền góp giúp người nghèo, nạn nhân chất độc da cam hay cứu trợ bão lụt, mỗi người đều ủng hộ 100 nghìn đồng. Việc đóng góp này đã thành nếp quen thuộc trong họ” (18).

Hoạt động thiện nguyện không chỉ giới hạn trong địa phương mà còn hướng tới các vùng khó khăn trên cả nước: “Anh em trong họ cũng đóng góp quần áo từ thiện cho bà con ở các tỉnh Lai Châu, Sơn La... như việc ủng hộ 20 triệu đồng trong tổng số 80 triệu để xây trường mầm non nội trú Ban Mai ở tỉnh Điện Biên vào năm 2018” (19).

Các hoạt động đóng góp cho giáo dục cũng là một mảng quan trọng. Ông Nguyễn Tiến Chi (hậu duệ đời thứ 11 dòng họ

Nguyễn Tiến) cho biết: “Năm 2016, một gia đình trong họ đã trao học bổng 20 triệu đồng cho một cháu học sinh nghèo hiếu học của xã. Đó là những khoản hỗ trợ không chỉ mang ý nghĩa vật chất mà còn khích lệ tinh thần học tập của các cháu”.

Bên cạnh đó, dòng họ còn tích cực đóng góp vào việc tu bổ di tích và cơ sở hạ tầng tại địa phương: “Ngoài các khoản thiện nguyện, các gia đình trong họ còn góp tiền xây dựng đình, chùa, nhà thờ họ để gìn giữ các giá trị tâm linh và văn hóa của làng” (19).

Dòng họ Nguyễn Tiến luôn tích cực hưởng ứng và đi đầu trong các phong trào quyên góp, ủng hộ người có hoàn cảnh khó khăn do địa phương phát động. Các thành viên trong họ cũng đóng vai trò tích cực trong các hoạt động xã hội như vận động cộng đồng tham gia phong trào “Toàn dân đoàn kết xây dựng đời sống văn hóa ở khu dân cư”, phong trào bảo vệ môi trường và xây dựng nông thôn mới.

Những hoạt động thiết thực này không chỉ khẳng định vai trò của dòng họ trong việc duy trì truyền thống nhân nghĩa mà còn giúp củng cố tình đoàn kết, gắn bó giữa

các thế hệ, tạo nên tảng vững chắc để xây dựng một cộng đồng đoàn kết và phát triển bền vững ở Ninh Hiệp.

4. Kết luận

Dòng họ Nguyễn Tiến tại Ninh Hiệp không chỉ là một dòng họ tiêu biểu về truyền thống hiếu học và kinh doanh, mà còn là một minh chứng rõ nét cho vai trò của các dòng họ trong lịch sử và đời sống hiện đại. Từ những đóng góp về giáo dục, kinh tế, văn hóa, tổ chức cộng đồng,... dòng họ Nguyễn Tiến cho thấy rằng, trong bối cảnh hiện đại, các dòng họ vẫn có thể giữ được vị thế của mình, vừa gìn giữ bản sắc truyền thống, vừa thích ứng với sự thay đổi của xã hội. Qua trường hợp dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, có thể thấy các dòng họ không chỉ là một thiết chế huyết thống, mà còn đóng vai trò kinh tế - văn hóa - xã hội, tác động trực tiếp đến sự phát triển của địa phương... Dòng họ Nguyễn Tiến là một minh chứng về tính bền vững của các cấu trúc gia tộc truyền thống trong xã hội Việt Nam, dù đã trải qua nhiều thay đổi dòng họ vẫn duy trì và thể hiện được vai trò trung tâm trong kết nối thế hệ, duy trì luân lý, và thúc đẩy giáo dục.

CHÚ THÍCH

(1). Horat, E. *Tư nhân hóa và tính năng động của thị trường mang tính chất giới ở Ninh Hiệp, Gia Lâm* (Privatization and Gendered Market Dynamics in Ninh Hiep, Gia Lam). Dân-tộc-học, 186 (3), 2014, 26-36. <http://www.vme.org.vn/>

(2). Nguyễn Giáo. *Quan hệ xã hội trong bối cảnh phi nông nghiệp hóa: Nghiên cứu trường hợp làng Ninh Hiệp, Gia Lâm*. Luận án tiến sĩ văn hoá học, 2016.

(3). Tên gọi theo Gia phả dòng họ Nguyễn Tiến, nhưng hiện nay không còn. Đại Hộ cũ trước khi sáp nhập đã không còn tên xã này.

(4). Phan Thúc Trực (1808 - 1852), tự Hành Quý, hiệu Bồ Phong Cẩm Đình, Dưỡng Hạo Hiên. Ông là người làng Phú Ninh, tổng Vân Tụ (xã Khánh Thành, huyện Yên Thành, nay thuộc xã Vân Tụ, tỉnh Nghệ An. Ông là một Thám hoa triều Nguyễn, đồng thời là nhà văn, nhà thơ, nhà sử học và nhà địa lý học của Việt Nam. Ông đỗ thủ khoa khoa thi năm Đinh Mùi 1847 (năm Thiệu Trị thứ 7).

(5). Hồ Sĩ Tuấn (1813-1862), là người làng Quỳnh Đôi, huyện Quỳnh Lưu, phủ Hoàng Mai (xã Quỳnh Đôi, huyện Quỳnh Lưu, nay thuộc xã Quỳnh Anh, tỉnh Nghệ An). Ông thi đỗ Tiến sĩ vào

khoa thi năm năm Giáp Thìn, 1844 (năm Thiệu Trị thứ 4).

(6). Cụ Nguyễn Chân Nho không có năm sinh cụ thể nhưng đối chiếu với tư liệu của dòng họ thì cụ sinh vào thời vua Lê Hy Tông trong khoảng niên hiệu Vĩnh Trị, tức là từ 1676 cho đến 1680.

(7). Vì Cụ Nguyễn Trực là Hương cống triều Lê, nên có thể suy đoán cụ sống trước triều Tây Sơn (1788-1802) và triều Nguyễn (1802-1945). Tuy nhiên, không có thông tin cụ thể về năm sinh và năm mất của cụ.

(8). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Thành, hậu duệ đời thứ 12 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(9). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Trung, hậu duệ đời thứ 12 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên phụ trách mảng giáo dục của Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(10). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Thành, hậu duệ đời thứ 12 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(11). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Trung, hậu duệ đời thứ 12 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, thành viên phụ trách mảng giáo dục của Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(12). Trích quy chế khuyến học dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp.

(13). Phần thưởng được phân chia rõ ràng theo cấp học: Cấp 1: Học sinh giỏi 20 quyển vở và 1 bút, học sinh tiên tiến nhận 10 quyển vở và 1 bút; Cấp 2: Học sinh giỏi nhận 20 quyển vở và 1 bút, tiên tiến nhận 10 quyển vở và 1 bút; Cấp 3: Học sinh tiên tiến trở lên được trao 2 quyển sổ tay chất lượng.

(14). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Thành, hậu duệ đời thứ 12 dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(15). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Hải, hậu duệ đời thứ 12 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(16). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Chi, hậu duệ đời thứ 11 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên trong ban trưởng họ dòng họ Nguyễn Tiến.

(17). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Sửu, hậu duệ đời thứ 11 của dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên Ban trưởng họ Nguyễn Tiến.

(18). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Trung, hậu duệ đời thứ 12 dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp.

(19). Phỏng vấn ông Nguyễn Tiến Thành, hậu duệ đời thứ 12 dòng họ Nguyễn Tiến ở Ninh Hiệp, doanh nhân, thành viên Ban trưởng họ dòng họ Nguyễn Tiến.